

20. Ушинский К. Д. Переиздание. Антология гуманной педагогики / К. Д. Ушинский. — М. : Издат. дом Шалвы Амонашвили, 2002. — 224 с.

Надійшла до редколегії 28.08.2014 р.

УДК 811.161.1'243:371.214.114

З. І. ГИРИЧ

ПОМИЛКИ ІНОЗЕМНИХ ТЮРКОМОВНИХ СТУДЕНТІВ ІНЖЕНЕРНОГО ПРОФІЛЮ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ЗАСВОЄННЯМ ГРАМАТИКИ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ

Розглянуто деякі типові морфологічні та синтаксичні помилки в усному й писемному мовленні іноземних тюркомовних студентів інженерного профілю. Виявлено причини цих помилок.

Ключові слова: *типові помилки, морфологічні та синтаксичні помилки, тюркомовні студенти, граматичні труднощі.*

Рассмотрены некоторые типичные морфологические и синтаксические ошибки в устной и письменной речи иностранных тюркоязычных студентов инженерного профиля. Выявлены причины этих ошибок.

Ключевые слова: *типичные ошибки, морфологические и синтаксические ошибки, тюркоязычные студенты, грамматические трудности.*

The typical morphological and syntactic errors in oral and written speech of foreign Turkic-speaking students of engineering profile are explored. The causes of these errors are identified.

Key words: *common mistakes, morphological and syntactic errors, a Turkic-speaking students, grammatical difficulties.*

Виявлення граматичних труднощів, характерних для конкретної національної, зокрема тюркомовної аудиторії, відноситься до фундаментальних досліджень, які мають велике теоретичне і практичне значення в галузі викладання російської мови іноземцям. Найбільшу складність для іноземних тюркомовних студентів з Туркменістану, Узбекистану, Казахстану, Азербайджану тощо, котрі навчаються у ВНЗ України, становлять ті категорії і явища граматики російської мови, яких немає в рідній мові. Їхнє опанування зумовлює найбільшу кількість типових помилок. Як зазначає В. Д. Аракін, типізація помилок є необхідною передумовою побудови правильної методики викладання російської чи будь-якої іншої мови в певній аудиторії, «при цьому типологія помилок залежатиме від особливостей рідної мови учнів» [1, с. 50]. На склад типових, реально виявлених мовленнєвих помилок необхідно зважати і в процесі визначення змісту коригуючого навчання для іноземних тюркомовних студентів інженерного профілю.

Проблема навчання російської граматики іноземців розглядається в працях З. М. Ієвлевої, В. І. Остапенко, С. О. Хавроніної,

Л. В. Анісімової та ін. Наукові пошуки у сфері лінгводидактичної теорії помилок у мовленні іноземних учнів здійснені в працях С. М. Абакумова, А. М. Асланова, В. Г. Костомарова, О. Д. Митрофанової, Є. В. Нечаєвої, Е. Л. Носенко, Є. Д. Поливанова, І. В. Устинова, Т. Шухардта, Л. В. Щерби, С. М. Ервіна та ін. Метою дослідження О. П. Ігнат'євої [2] є розробка лінгводидактичної теорії помилки, пошук, визначення способів усунення помилок у мовленні іноземних учнів. Проте дані цього дослідження необхідно доповнити характеристикою складнощів, пов'язаних із засвоєнням граматики російської мови іноземними тюркомовними студентами інженерного профілю. Зазначимо, що до граматичних належать морфологічні, словотворчі та синтаксичні помилки.

Мета статті — розглянути деякі типові морфологічні й синтаксичні помилки, пов'язані із засвоєнням граматики російської мови іноземними тюркомовними студентами інженерного профілю, а також виявити їх причини.

Згідно з визначенням, поданим у «Словнику методичних термінів», помилка — «відхилення від правильного вживання мовних одиниць і форм; результат помилкової дії учня» [3, с. 205]. Типовими прийнято називати помилки, що стосуються найважливіших і найскладніших розділів мови, що досліджуються. До таких у методиці російської мови як іноземної належать помилки, зумовлені внутрішньомовною та міжмовною інтерференцією.

Запобігти появі помилок має навичка, яка являє собою дію, що досягла рівня автоматизму і характеризується цілісністю, відсутністю поелементної свідомості. Удосконалення навичок є умовою формування мовленнєвого вміння, яке можна визначити як здатність керувати мовленнєвою діяльністю в умовах вирішення комунікативних завдань спілкування [4]. Водночас несформованість умінь призводить до помилок у мовленнєвій діяльності іноземця, котрий вивчає російську мову.

У лінгводидактиці існують лінгвістичний і психолінгвістичний підходи до граматичних помилок. Останній підхід орієнтує на ставлення до граматичної помилки як результату помилкових дій і операцій з мовним матеріалом у мовних процесах і розумовій діяльності. Лінгвістичний підхід дозволяє сприймати граматичні помилки як мовні порушення у формах слів, які виявляються у відхиленні від норми мови, що вивчається. У зв'язку із цим причиною багатьох граматичних помилок у мовленні іноземців, котрі вивчають російську мову, є механізми міжмовної й внутрішньомовної інтерференції. Крім того, в процесі навчання російської мови іноземних тюркомовних студентів інженерного профілю необхідно зважати на часткову або повну відсутність у них мовної компетенції в рідній та російській мовах. Мовна невідповідність учнів до сприйняття складних граматичних явищ у мові, що вивчається, і зумовлює появу помилок.

Зауважимо, що на другому сертифікаційному рівні здійснюється подальший розвиток іншомовної комунікативної компетенції студентів у навчальній сфері, що передбачає навчально-наукову та навчально-адміністративну підсфери. При цьому посилюється роль письмової комунікації, головна увага в процесі навчання російської мови іноземних студентів інженерного профілю приділяється «створенню на основі навчально-наукового тексту плану (складного номінативного), тез (власне тези, тези-конспект)» [5, с. 56], написання рефератів, анотацій. Саме в письмовому мовленні реалізуються граматичні правила. Це надає можливості зафіксувати помилки і визначити способи їх уникнення. Експериментальні дослідження [6] і практика навчання російської мови як іноземної свідчать про те, що, якщо учню невідомо, правильними чи помилковими були його дії та в чому саме полягають його помилки, то підсумковий результат значно знижується. На думку А. М. Щукіна, «слід обов'язково пропонувати учням виправити зазначені помилки і дати додаткові вправи на їх усунення» [7, с. 328].

У дослідженні Т. В. Булгакової [8] проаналізовані помилки, що частіше трапляються у творчих письмових роботах (твори, автобіографія, перекази) студентів-узбеків 1-2 курсів різних факультетів Ташкентського державного університету. У процесі лінгвістичного аналізу виявлених помилок автор приділив особливу увагу характеристиці явищ граматичної інтерференції. Висловлюючи незгоду щодо широкого розуміння інтерференції Л. І. Зіберман [9], Т. В. Булгакова у своїй праці базувалась на іншому її визначенні, поданому В. Ю. Розенцвейгом і Л. М. Уман: «Процес граматичної інтерференції полягає в заміні системи граматичних ознак досліджуваної мови іншою, що відрізняється від неї системою, побудованої під впливом системи граматичних диференціальних ознак рідної мови» [10, с. 65]. Усі складнощі граматики російської мови дослідник поділив на два основні класи: 1) ті, які зумовлені проявом граматичної інтерференції, та 2) ті, які зумовлені повною відсутністю означених явищ або категорій у рідній мові. При цьому проблеми другого класу розглядалися як об'єктивні складнощі самої граматики російської мови.

Наведемо результати цього дослідження, що мають теоретичне і практичне значення в галузі викладання російської мови як іноземної, зокрема іноземним тюркомовним студентам інженерного профілю. З'ясовано, що найважчим для узбеків є вибір прийменника та дотримання нормативності його постановки в реченні. До наступної за ступенем складності належить категорія роду, що охоплює чверть усіх зафіксованих помилок. Відзначимо, що в усному і писемному мовленні іноземних тюркомовних студентів вищих технічних навчальних закладів трапляється багато помилок, пов'язаних із розрізненням роду імен, займенників та інших частин мови, що змінюються за родами.

Наступною за кількістю помилок є категорія відмінка у прийменникових та безприйменникових конструкціях. Помилки у сфері прийменника, роду і відмінка становлять близько 80% усіх зафіксованих помилок. Отже, саме в цих трьох сферах виникають основні й найхарактерніші складнощі граматики російської мови для узбецьких і загалом тюркських мовців, тому в навчальному процесі їм необхідно приділяти максимум уваги і часу.

Значно рідше, згідно з Т. В. Булгаковою, трапляються помилки в категорії числа і дієслова, але окремі специфічні моменти заслуговують на особливу увагу. Відмінювання дієслів, вибір часу, способу, вживання прислівників і сполучників викликають у узбеків значно менші складнощі, а помилки є найчастіше індивідуальними.

Розглядаючи складнощі граматики російської мови для узбеків щодо виявлення та аналізу факторів, які їх зумовили, Т. В. Булгакова формулює важливі висновки:

1) Складніше для узбеків засвоїти ті категорії і явища граматики російської мови, яких немає в рідній мові: розрізнення роду імен, займенників та інших частин мови, що змінюються за родами; вибір прийменників, які мають однакове значення; відмінкові управління дієслів російської мови, відмінкові вимоги деяких прийменників. Засвоєння всіх цих явищ і категорій поза інтерферуючого впливу законів рідної мови спричиняє найбільшу кількість типових помилок.

2) Надто складно узбецьким мовцем засвоювати граматичні категорії і явища російської мови, які мають компенсатори в рідній мові або у вигляді складних аналітичних форм, або у сфері семантики. Сюди належить категорія виду та деякі типи зворотних дієслів. Основуючись на семантиці, узбеки часто вибирають неприйнятний для контексту вид дієслова, утворюють неможливі для російської мови зворотні дієслова або ж, навпаки, ігнорують частку -ся в тих дієсловах, де вона обов'язкова.

3) Немало граматичних категорій і явищ російської мови мають диференційні ознаки в рідній мові учнів. У зв'язку з цим, помилками студентів є неправильне для російської мови узгодження присудка в однині з підметом множини, що нормативно для синтаксису рідної мови; вживання означення в однині при множині означуваного; вживання імен в однині після числівників від п'яти і вище; ігнорування відмінкових вимог російських числівників, диференціація російських називного і знахідного відмінків під час вибору відмінка прямого доповнення.

4) Фонетичні фактори також впливають на засвоєння окремих морфологічних форм і синтаксичних конструкцій. Так, у сферах диференціації роду і відмінків ненаголошені -о, -а, -ие, -ия та ін. закінчення розрізняються неправильно, що призводить до помилкового визначення роду або відмінка.

5) Іноді правильне засвоєння тих чи інших граматичних явищ російської мови ускладнює спрощена методика викладання відповідного матеріалу вчителями шкіл.

Крім того, в процесі навчання російської мови іноземних тюркомовних студентів інженерного профілю викладачі не зважають на відмінності в системах російської і тюркських мов. Також немає науково обґрунтованої системи коригуючого навчання російської мови для цього контингенту іноземних учнів, що призводить до численних і стійких помилок у мовленні іноземних тюркомовних студентів інженерного профілю. На нашу думку, найпоспідовніше принцип урахування особливостей мовця можна реалізувати в підручниках і навчальних посібниках, орієнтованих на рідну мову цих студентів.

Таким чином, граматики помилок допомагає встановити, що «труднощі засвоєння учнями одних категорій або явищ російської граматики пояснюються інтерферуючим впливом рідної мови, тоді як інших – її об'єктивною складністю» [8, с. 78].

Як відомо, основне навчання в галузі граматики проводиться на рівні словосполучення та речення — найзначущіших одиницях синтаксису, в яких слова пов'язані між собою за змістом і граматично. Оскільки російська мова як іноземна викладається в технічному ВНЗ з урахуванням обраної студентом спеціальності, тому постає необхідність зважати на особливості стилю наукового мовлення. Здійснений І. Б. Авдеевою [11] аналіз текстів підручників з 15 фундаментальних і вузькопрофільних дисциплін інженерного профілю засвідчив: по-перше, надто високу частотність певних граматичних тем; по-друге, найбільші проблеми під час їх вивчення; по-третє, що переважне використання тих чи інших синтаксичних конструкцій є значущим для смислорозрізнення й опанування безпосередніх реалій інженерної діяльності. Серед «наскрізних» граматичних тем, тобто тих, що посідають центральне місце при навчанні інженерної комунікації, І. Б. Авдеева називає: 1) односкладні безособові; 2) односкладні неозначено-особові речення і двоскладні; 3) пасивні конструкції; 4) дієприкметникові та 5) дієприслівникові звороти; 6) підрядні речення зі словом «який».

Удосконаленню навичок російської мови студентів-тюрків у зв'язку з вивченням простих і складних речень присвячені дисертаційні дослідження Р. М. Юусової [12], Р. У. Алієвої [13], Н. Р. Абдулзаде [14], Л. А. Ахметзакієвої [15] та ін.

У дослідженні Р. М. Юусової, в якому розглядається вдосконалення навичок російської мови студентів-таджиків у зв'язку з вивченням односкладних речень, виокремлено та систематизовано найпоширеніші лексико-морфологічні і синтаксичні помилки під час конструювання односкладних речень. До синтаксичних помилок належать: а) вживання особових двоскладних речень у тих випадках, коли стилістично виправдана безособова конструкція; б) неправильне

розташування безособово-предикативних слів у кінці речення за аналогією з таджицькою мовою, де безособово-предикативні слова зарур, даркор, лозим, мумкин, мумкин не, лозим не та ін. розміщуються після дієслова в кінці речення; в) помилки в узгодженні визначення з означуваним словом; г) помилки в управлінні в разі визначення неузгоджених означень. Науковець зазначає, що причина подібних помилок під час конструювання односкладних речень пояснюється відсутністю в таджицькій мові прийменниково-відмінкових форм, складністю системи російських дієслівних форм, відсутністю структурних еквівалентів для більшості видів безособових речень у рідній мові студентів.

Розглянемо помилки тюркомовних студентів в усному і писемному мовленні в разі використання простих двоскладних іменних речень у науковому стилі мовлення. У дослідженні Р. У. Алієвої такі помилки студентів узбеків і киргизів національного педагогічного ВНЗ подані в такій класифікації:

морфологічні помилки під час утворення коротких форм прикметників і дієприкметників; морфолого-синтаксичні помилки на узгодження коротких прикметників і коротких пасивних дієприкметників з підметом, зв'язкових дієслів з підметом та іменною частиною присудка; вживання називного відмінка замість орудного і знахідного відмінків; синтаксичні: передавання суб'єкта речення формою предиката; неправильне використання зв'язкових дієслів; порушення відношень «окреме» і «загальне» між суб'єктом і предикатом; порушення послідовності розташування іменної і зв'язкової частин; вживання повних форм прикметників і прислівників замість коротких прикметників; порушення порядку слів у реченні.

Зауважимо, що найнеобхіднішими для опанування наукового мовлення є п'ять видів складнопідрядних речень: присубстантивно-означальні, займенниково-означальні, з'ясувально-сполучникові, умовні та причинні [13]. Опанування складнопідрядного речення російської мови складне для іноземних тюркомовних студентів інженерного профілю, оскільки існують відмінності в російській і тюркських мовах. Тому засвоєння складного речення можливе на основі зіставлення російської та рідної мов. Урахування особливостей рідної мови студентів значно сприяє сприйняттю російського складнопідрядного речення в тюркомовній аудиторії. У дослідженні Н. Р. Абдулзаде виявлені такі складнощі для азербайджанських студентів у сфері російського складнопідрядного речення, на які необхідно зважати в практиці навчання російської мови як іноземної: в осмисленні відношень між простими реченнями в складі складнопідрядного й умінні відібрати найприйнятніші за змістом підрядні сполучники і сполучні слова; виборі граматичної форми сполучного слова; пунктуаційному оформленні складнопідрядного речення; тенденції до вживання безсполучникових конструкцій (вплив інтерференції).

Найчастотніші і найстійкіші синтаксичні помилки в російському мовленні студентів-татар описані в дисертації Л. А. Ахметзакієвої. У реченні до них належать: 1) порушення меж речення (недоцільне роз'єднання частин складного речення й оформлення як самостійних речень; «нанизування» речень, що за смыслом не потребують або навіть не дозволяють об'єднання їх в одну конструкцію); 2) порушення послідовності частин у складному реченні; 3) неправильне використання сполучників у складнопідрядному реченні; 4) недиференціація значень сполучників у межах однієї функціонально-смысловой групи; 5) порушення видо-часової співвіднесеності дієслів-присудків у частинах речень; 6) змішання типів складнопідрядних речень. У сфері тексту виокремлено такі помилки: використання засобів зв'язку (сполучників, займенників, прислівників), що не відповідають відношенням між реченнями або частинами висловлювання. Як свідчить практика, означені в розглянутих дослідженнях помилки трапляються і в російському мовленні іноземних тюркомовних студентів інженерного профілю.

Таким чином, найбільшу складність для іноземних тюркомовних студентів інженерного профілю становлять ті категорії та явища граматики російської мови, яких немає в їхній рідній мові. Їх засвоєння породжує найбільшу кількість типових помилок. Виявлення й аналіз типових морфологічних і синтаксичних помилок в усному і письмовому мовленні студентів, з'ясування причин їхнього виникнення надає можливість розробити науково обґрунтовану методику викладання російської мови у ВНЗ, зокрема і в технічному, з урахуванням особливостей обраної спеціальності, вдосконалити на її основі російське мовлення іноземних тюркомовних студентів.

Перспективу подальшого дослідження проблеми вбачаємо в розгляді помилок, зумовлених несформованістю навичок і вмій говоріння в іноземних тюркомовних студентів інженерного профілю.

Список літератури

1. Аракин В. Д. Типология языков и проблемы методики преподавания русского языка / В. Д. Аракин // Русский язык за рубежом. — 1969. — №3.
2. Игнатьева О. П. Лингводидактическая природа ошибки и пути преодоления ошибок в речи иностранных учащихся: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Игнатьева Ольга Петровна. — М., 2006. — 223 с.
3. Азимов Э. Г. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания языков) / Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. — СПб : Златоуст, 1999. — 472 с.
4. Пассов Е. И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению / Е. И. Пассов. — М. : Рус. яз., 1989. — 276 с.
5. Лингводидактическая программа по русскому языку как иностранному. Первый и второй сертификационный уровни. Естественно-технический профиль / З. И. Есина и др. — М. : РУДН, 2013. — 89 с.

6. Анисимова Л. В. Роль и место грамматики в системе обучения русскому языку как иностранному студентов-нефилологов / Л. В. Анисимова // Профессионально-педагогические традиции в преподавании русского языка как иностранного. Язык — речь — специальность : материалы междунар. науч.-практ. конф. «Мотинские чтения». Ч. 2. — М. : Изд-во РУДН, 2005. — С. 14–17.
7. Щукин А. Н. Методика обучения речевому общению на иностранном языке : учебн. пособ. для препод. и студ. язык. вузов. / А. Н. Щукин. — М. : Икар, 2011. — 454 с.
8. Булгакова Т. В. Грамматическая интерференция и иные факторы, влияющие на русскую речь узбеков / Т. В. Булгакова. — Ташкент : Изд-во «Фан» УзССР, 1977. — 83 с.
9. Зильберман Л. И. Интерференция языков и методика преподавания иностранного языка на основе родного / Л. И. Зильберман // Преподавание иностранных языков и его лингвистические основы. — М. : Наука, 1972.
10. Розенцвейг В. Ю., Л. М. Уман. К проблеме грамматической интерференции / В. Ю. Розенцвейг, Л. М. Уман // Проблемы структурной лингвистики. — М. : Изд-во АН СССР, 1962.
11. Авдеева И. Б. Лингводидактическая концепция обучения профессиональной коммуникации иностранных учащихся инженерного профиля : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Авдеева Ирина Борисовна. — М., 2006. — 525 с.
12. Юнусова Р. М. Совершенствование навыков русской речи студентов-таджиков в связи с изучением односоставных предложений : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 «Методика преподавания русского языка» / Юнусова Роза Михайловна. — М., 1980. — 23 с.
13. Алиева Р. У. Двусоставные именные предложения в научной русской речи и обучение им студентов национальных педвузов : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 «Методика преподавания русского языка» / Алиева Ранохон Усмановна. — М., 1983. — 25 с.
14. Абдулзаде Нейсан Гасан кызы. Развитие связной русской речи студентов азербайджанцев в связи с изучением синтаксиса и пунктуации сложноподчиненного предложения : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 12.00.02 «Методика преподавания» / Абдулзаде Нейсан Гасан кызы. — М., 1974. — 18 с.
15. Ахметзакиева Л. А. Совершенствование русской речи студентов-татар при изучении сложноподчиненных предложений : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 «Методика преподавания» / Ахметзакиева Лена Ахмаевна. — М., 1982. — 17 с.

Надійшла до редколегії 23.09.2014 р.

УДК 316.013.42 (430)

Г. В. ЗДОРИКОВА

ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ ІЗ ЗАПОБІГАННЯ Й ПОДОЛАННЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Проаналізовано практичний досвід організації профілактичної роботи із запобігання агресивній поведінці підлітків в освітньому середовищі, застосування певних підходів та засобів у роботі з дітьми, вчителями й батьками.